

Elogi de la tècnica. L'idealisme arquitectònic de Tous i Fargas

David H. Falagán, Dr. arquitecte

Durant bona part dels anys 1960 la revista *Serra d'Or* es va convertir en un mitjà de comunicació essencial per a la difusió dels valors de l'arquitectura moderna a Catalunya. Parlem d'una època en la que les dues disciplines —la comunicació i l'arquitectura— patien les dificultats pròpies d'una societat captiva d'un règim dictatorial autoritari. Van ser molt pocs els intel·lectuals que van saber esquivar les fronteres de la censura per mantenir viu el debat cultural del país. La revista *Serra d'Or*, com a canal, i alguns personatges, com l'arquitecte Oriol Bohigas o l'historiador Alexandre Cirici com a cronistes, identifiquen aquesta rebel·lia tranquil·la que va permetre construir un discurs incipient de l'arquitectura moderna catalana. El debat al voltant del realisme català en l'àmbit arquitectònic va ser un tema transversal iniciat aquí, que ràpidament va desbordar els límits de la revista. En aquest debat, la corrent "idealista" de l'arquitectura, basada en una comprensió de la modernitat des de la innovació en els aspectes tecnològics, va quedar relegada a un segon pla. No obstant això, no es tard per reivindicar des d'aquestes mateixes pàgines el paper d'uns arquitectes que van desafiar les possibilitats tècniques del seu temps per proposar una arquitectura capaç de dialogar amb les experiències internacionals més innovadores. Aquests pioners no són altres que la parella formada pels arquitectes Enric Tous (1925) y Josep Maria Fargas (1926-2011).

Observat des de la perspectiva actual, la influència del franquisme en l'arquitectura va ser, si més no, pintoresca. La Guerra Civil va provocar un punt i apart en l'evolució de l'arquitectura al conjunt de l'estat, i Catalunya ho va patir especialment per la relació que els membres de GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània) havien mantingut amb el Govern Republicà. Aquests arquitectes, entre els que trobem noms importants com el de Josep Lluís Sert o Josep Torres Clavé, havien introduït a Barcelona la modernitat de l'arquitectura europea —especialment a través de la figura de Le Corbusier, amb qui van treballar el conegut Pla Macià, i del seu òrgan de difusió, la revista *A.C. Actividad Contemporánea*. Malauradament, entre les baixes produïdes pel conflicte bèl·lic, els exilis i les "depuracions" internes, es va aturar l'incipient moviment avantguardista català. En aquest clima de confusió i desorientació professional, el règim de Franco va abordar la reconstrucció d'un país en runes apostant per l'exaltació d'una "arquitectura nacional" d'estètica "clàssica-escurialiense". Una de les primeres conseqüències va ser la confiscació en 1939 de la revista *Arquitectura*, que es convertirà en la *Revista Nacional de Arquitectura*. Si tenim en compte que fins al 1944 no apareixerà la revista local *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, podem entendre que el mitjà de divulgació professionals quedaren en mans d'un règim amb un nul interès pel debat de l'arquitectura moderna. És en aquest context quan hem de posar en valor el paper divulgador dut a terme per aquesta revista, que inclourà a partir de 1959 abundants continguts en la seva secció de "Disseny, arquitectura i urbanisme". Cal tenir en compte que, malgrat la capacitat editorial fora modesta en l'àmbit de l'arquitectura, les seves pàgines van servir per a la difusió d'intensos debats al voltant de la recuperació de la modernitat.

Després d'una dècada, la de 1940, de profunda autarquia i aïllament del país, els anys 1950 van veure l'aparició dels primers símptomes de represa. D'una banda, el règim va relaxar mínimament la reacció en contra de l'arquitectura moderna en veure que es podia aprofitar la seva visibilitat com a mecanisme de propaganda davant la necessitat de noves relacions internacionals. D'altra, va sorgir la reivindicació interior dels professionals que apostaven per la recuperació de la modernitat. Reacció, Reivindicació, Recuperació... són els arguments que van donar origen al Grup R, un primer col·lectiu d'arquitectes que compartien aquestes inquietuds. Aquí, la represa de la modernitat va estar marcada per un interessant debat entre "idealistes" i realistes", que es va deslligar a partir de les diferents interpretacions i usos de la tecnologia durant la recuperació de l'arquitectura moderna —un debat transversal a tota Europa. A la fi de la dècada de 1950 i en el propi si del Grup R s'estaven desenvolupant plantejaments divergents pel que fa a aquesta situació: d'una banda, arquitectes com Guillermo Giráldez exhibien un racionalisme pur en edificis com la Facultat de Dret de Barcelona (1958), mentre d'altres, com Oriol Bohigas o Antoni de

Moragas, mostraven en les seves obres una progressiva aproximació a les tradicions locals i als contextos tecnològics. En un article de 1961 publicat en *Serra d'Or*, el propi Moragas identificava l'edifici de la Facultat de Dret com un punt d'inflexió en relació amb les diferències estilístiques que s'estaven produint dins del Grup. Però seria Oriol Bohigas qui, en la dècada següent, defensaria d'una manera més vehement el realisme arquitectònic, entès com la voluntat de servei a les necessitats socials i a les seves possibilitats tècniques. Enfront d'aquesta postura, l'equip format per Tous i Fargas desenvoluparà, recolzant-se en la recerca tecnològica, una arquitectura renovadora de les tècniques constructives. Assumiran, per tant, l'idealisme arquitectònic com una aposta personal en relació al concepte arquitectònic de modernitat.

La primera aproximació de Bohigas al tema es va poder llegir al gener del 1957 a les pàgines de *Solidaridad Nacional*, quan va escriure el seu "Elogi de la barraca". Li va seguir un "Elogi del totxo" que va incloure en "L'arquitectura entre la indústria i l'artesania" al número d'octubre de 1960 de *Serra d'Or*, on va concloure amb una aposta per "baixar del pedestal dels tècnics de l'era industrial per tal de treballar manualment com un artesà medieval". Finalment, al maig de 1962, Bohigas posava per escrit la seva definició del realisme arquitectònic mitjançant la publicació també a *Serra d'Or* de tot un manifest titulat "Cap a una arquitectura realista". Parafrasejant al mateix Le Corbusier, Bohigas descrivia el nou realisme com *la tornada a la raó i l'única forma de passar racionalment dels prototips dels anys pioners a la successiva i modesta adaptació a les exactes condicions de l'home i de la naturalesa*. Sense dirigir-se explícitament cap a Tous i Fargas, l'article de Bohigas es diferencia, entre d'altres, del tipus d'obres que ells venien desenvolupant des de finals de la dècada de 1950. La polèmica va tenir continuïtat "periòdica" en *Serra d'Or*, on Bohigas estava a càrrec de la secció de "Disseny, arquitectura i urbanisme" i Cirici —més proper al posicionament idealista— escrivia amb freqüència en la secció d'arts. En qualsevol cas, la controvèrsia idealisme-realisme tenia un important precedent a Catalunya amb el debat sobre la definició de "realisme" aplicat a l'obra d'art, i concretament a l'obra literària, que havia originat la publicació de l'antologia de poesia catalana dirigida per Josep Maria Castellet i Joaquim Molas.

Tous i Fargas no es van prodigar de manera escrita en els cercles del debat intel·lectual del moment. Per contra, van apostar per una resposta pragmàtica, tractant de demostrar des del seu taller les possibilitats reals de la indústria local. Per això, van evolucionar en la seva arquitectura des de la racionalització tecnològica fins a l'experimentació formal, funcional i expressiva de les possibilitats de la producció industrial. La modulació, la repetició de tots els elements susceptibles de ser industrialitzats, el disseny com a optimització del comportament tècnic i estètic de cada element i, ha d'afegir-se, un cert interès realista, tant pels mitjans de producció com pels processos d'execució, van definir una metodologia que van posar en pràctica en tots els seus dissenys i projectes d'arquitectura. Obres dignes de menció van ser els locals comercials Georg Jensen (1957) o INA (1961), les cases Mestre (1956) i Ballbé (1960) o els edificis industrials per a Dallant (1963) o Kas (1964). La seva qualitat els va permetre abordar importants encàrrecs posteriors, com els dels magnífics edificis de la Banca Catalana (1968), el Banc Industrial de Bilbao (1972) o el Banc Industrial de Catalunya-BIC (1980). No es pot negar l'admiració que reben diàriament molts dels seus projectes, encara que ells siguin molt desconeguts com a autors. Un edifici com el BIC, actual seu del Grup Planeta, no només és considerat com un precedent de l'arquitectura vertical verda contemporània, sinó que també és motiu d'orgull pels qui treballen en ell i pels qui gaudeixen del paisatge urbà que genera.

La seva importància no radica exclusivament en la realització d'una sèrie d'obres d'interès. La seva metodologia de treball va tenir una profunda influència en el desenvolupament de l'indústria de la construcció local. Gràcies a les seves experiències es va produir la transformació del taller Folcrà en una de les companyies de fusteries metàl·liques i murs cortina més importants de l'estat. Els mateixos van promoure l'empresa Hypar pel desenvolupament de façanes prefabricades lleugeres de polièster armat amb fibra de vidre (GRP), revolucionant el sector a tota Espanya. Van treballar per Roca, avui referent internacional en l'equipament de cambres de bany, desenvolupant els primers sanitaris europeus de qualitat econòmicament accessibles. I van explorar les possibilitats de les estructures mixtes de formigó i acer afavorint el desenvolupament d'algunes de les oficines d'enginyeria civil més importants.

Malgrat tot, la postura professional –i crítica– dominant entre els arquitectes barcelonins de l'època s'aproximava als postulats d'Oriol Bohigas. Així es va legitimar l'opció realista, personificant-se en la denominada Escola de Barcelona, etiqueta que parafrasejava una catalogació bastant difosa entre la crítica literària i artística des de 1958. Aquesta circumstància va eclipsar la importància real de Tous i Fargas, relegant-los a una presència residual en la historiografia de l'arquitectura catalana moderna. Per això, avui hem de reivindicar que el seu elogi de la tècnica ha resultat a la postre una influència fonamental per a l'arquitectura catalana contemporània, capaç de dialogar amb la realitat sense renunciar als valors de la innovació i el progrés.